

DESPRE ÎNVĂȚĂMÎNTUL SUPERIOR DIN IAȘI ÎN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA

DUMITRU D. RUSU

Dezvoltarea învățămîntului superior la începutul epocii moderne a făcut obiectul a numeroase investigații, dîndu-se la iveală un important și cuprinzător material informativ. În stadiul actual al cercetărilor, fără a minimaliza importanța depistării unor informații din arhive și biblioteci, se impune însă, mai ales, reevaluarea și interpretarea datelor și faptelor cunoscute, amplu tratate în numeroase articole și lucrări monografice.

Universitatea ieșeană, prima din țară cu această titulatură în epoca modernă, judecată prin prisma coordonatelor esențiale pe care le presupunea o instituție școlară superioară modernă nu constituie în exclusivitate o creație a anului 1860. Ideea ca atare, formele de organizare superioară în sensul propriu al noțiunii — în accepție principal, valabilă și astăzi — este mai veche pe pămîntul românesc decît consacrarea ei definitivă în instituția inaugurată în octombrie 1860.

Inițiativa creării unei instituții de învățămînt superior de tip universitar la Iași, expresie a celei mai înalte trepte a învățămîntului, și-a găsit materializarea în prima jumătate a secolului al XIX-lea, în cadrul Academiei Mihăilene, a cursurilor superioare și a altor forme de activitate și a înfăptuirii de această natură. Astfel, în perioada care face obiectul atenției noastre — timp în care s-a pregătit nemijlocit, teoretic și practic, fundarea Universității din Iași — învățămîntul superior capătă deja contur în forme proprii, mature, specifice însă epocii în care ne aflăm. Reconstituim pentru această etapă; școala superioară din Iași prin intermediul Academiei Mihăilene și facultăților reorganizate în 1855, școlile cu profil practic în care se prezentau și cursuri de tip superior, cursurile superioare de pe lîngă alte instituții școlare; adăugăm acestora alte înfăptuiri care se refereau tot la învățămîntul superior cum ar fi: bibliotecă, muzeu, laborator, grădina botanică. Prin urmare, ideea centrală pe care încercăm s-o reliefăm și discutăm se referă la faptul că institutele de învățămînt superior din 1860 (Iași) și 1864 (București), vin să statueze o realitate existentă, în linii generale, în învățămîntul din România. Acum, prin organizarea și inaugurarea celor două Universități, se vor contura definitiv, ca formă de existență și concepție, normal, incomplet ca structură și profil — în această privință evoluțiile se consumă și în prezent — institutele de învățămînt superior de factură modernă.

Așa cum sugeram mai sus, începuturile și dezvoltarea învățămîntului superior pînă la deplina și autentică sa organizare, ca instituție și reglementare juridică, suscită încă discuții și păreri. În acest context se impune să luăm în considerație noțiunea ca atare — învățămînt superior — în funcție de conținutul pe care îl exprimă, de epoca la care se referă, de ceea ce întîlnim și în alte țări. Este apoi normal, ca și pentru oricare altă componentă a culturii, a vieții de stat în genere, și pentru școala superioară să admitem o evoluție, mai ales dată fiind existența de secole a formelor de învățămînt superior pînă la Universitatea modernă — instituție complexă de învățămînt superior. Este deci firesc

ca urmărind și judecând școala în contextul istoric, să diferențiem un învățământ superior în evul mediu — cu trăsături specifice epocii — apoi, învățământul superior modern, nou în concepție și organizare față de cel anterior, slujind epocile istorice care au urmat (modernă și contemporană). Asupra celui de al doilea stadiu în evoluția școlii superioare ne vom opri în continuare, stadiu în care, din punct de vedere al existenței unor instituții și forme de organizare putem distinge etapa pre universitară și cea legală de existență nemijlocită a acestei instituții. Prima etapă, acoperind cele șase decenii de la începutul secolului trecut, germinează nemijlocit, dezvoltă și maturizează condițiile de realizările universităților de la noi.

Formele de învățământ superior din Iași sau împrejurimi, comparabile, pe deplin, cu cele existente în alte state europene, sînt cu mult mai vechi decît înfăptuirile din secolul trecut. Școlile de tip superior și academiile din secolele XVI—XVIII, ca instituții școlare de grad superior, se departajau, în multe privințe destul de clar, de învățământul elementar sau de cel cu accesibilitate mai largă¹. Chiar dacă Academia Domnească din Iași, termenul spune foarte mult, se înscrie în rangul pregătirii superioare numai prin anumite cursuri și anumiți dascăli, situația reproduce o stare de fapt caracteristică școlii superioare medievale în genere. Continuitatea și progresul în sectorul școlii înalte din Moldova din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea au pregătit saltul, în conținut și dimensiuni, făcut odată cu procesul regenerator în plan național din secolul al XIX-lea.

Moștenind din evul mediu o îndelungată tradiție de școală superioară, comparabilă cu cea existentă în alte state, epoca modernă în Țările Române vine și dă o structură definitorie acestui sector, conformă cerințelor procesului general de făurire a statului național român, unitar și independent, organizat pe baze noi, burgeze. Pînă la Unire, ca și întreaga administrație a statului, școala în genere, școala superioară, își va crea structuri adecvate, instituții proprii perioadei, un nou conținut în deplină concordanță cu menirea sa, cu opera de regenerare a țării. Încercînd să caracterizăm drumul școlii, nu sîntem în fața unei situații singulare. România modernă, în complexitatea structurilor sale, a creat, reorganizat, împrumutat și adoptat forme și principii în toate sectoarele activității și vieții de stat, le-a aplicat, le-a legiferat și organizat. Nu în puține cazuri ideile au premers realizărilor practice, practica politico-administrativă a devansat actele legislative sau recunoașterile oficiale.

Astfel, secolul al XIX-lea, în privința învățămîntului superior, ne referim la prima jumătate, vine cu un salt de la ceea ce a fost școala superioară în evul mediu către instituția de învățămînt superior modernă, corespunzătoare întregii structuri a societății din această epocă. Tot ceea ce reprezintă școala și curs superior după 1800 pînă la 1860 constituie stadiul tranziției și edificării instituției superioare de învățămînt cu organizare cuprinzătoare și corespunzătoare. Fără pretenția unei periodizări, totuși putem distinge niște etape în procesul evolutiv de la Academia Domnească către Universitate: cursul de inginerie ținut de Gh. Asachi, cursurile superioare de pe lîngă Școala Vasiliană, Academia Mihăileană cu facultățile și alte cursuri superioare, facultățile funcționînd independent odată cu 1855—1856.

Nu cu mult după începutul secolului al XIX-lea, în condițiile puternicelor afirmări naționale, începea procesul de organizare a cursurilor superioare după principii moderne. Din martie 1813 se hotăra predarea „științelor ingineresti”, în limba română, pe lîngă Academia domnească din Iași; Cursurile predate clasei de ingineri hotarnici de către Gh. Asachi, timp de cinci ani², alături de alte cursuri de drept și filozofie din cadrul Academiei, dădeau temeinicie epocii de tranziție către învățămîntul superior modern. Judecînd profilul cursului de inginerie, tehnică legată de agricultură, faptul că se predă în românește, evident încadrăm această întreprindere în conceptele fundamentale ale unei națiuni care, în formare fiind, își caută suportul material și spiritual. Prin aceste cursuri, Iașul găzduia un început promițător în privința școlii tehnice superioare ca

¹ Ștefan Bîrsănescu, „Schola latina” de la Cotnari. Biblioteca de curte și proiectul de academie al lui Despot Vodă, Tipografia învățămîntului, București, 1957, 187 p.; idem, Academia domnească din Iași, 1714—1821, Editura de stat didactică și pedagogică, București, 1962, 191 p.

² N. C. Enescu, Gheorghe Asachi — organizatorul școlilor naționale din Moldova, Edita-tura didactică și pedagogică, București, 1962, p. 49—52.

nivel și formă de organizare. În raport cu situația generală a Moldovei, progresul este evident.

Epoca la care ne referim, în care evoluțiile cunosc un curs extrem de rapid, înscrie către sfârșitul deceniului al treilea, începutul ființării Școlii Vasiliene, expresia învățămîntului organizat pe trepte, instituție școlară în care formele superioare își vor găsi o organizare mai temeinică³. După greutatea inerente anilor de început, 1827—1828, depășind apoi urmările războiului și ale epidemiei de ciumă, în aprilie 1830, se anunța sporirea învățămîntului public prin adăugirea la Gimnaziul Vasilian — pe lângă cele trei forme de învățămînt cu caracter elementar, gimnaziul și „școala normală” — a unor „obiecte extraordinare”. Este vorba despre „știința legilor române”, limbile: greaca, franceza, rusa și germana, „muzica vocală” și „învățătura însemnării planurilor”⁴. Baza cursului de drept, ținut începînd cu mai 1830 de transilvăneanul Ch. Flechtenmacher, era studiul izvoarelor dreptului civil din Moldova. Acestui curs i se adăugă, în 1833, cel de istorie naturală ținut de dr. Cihaș și cel de „desenul figurilor și zugrăvirilor istorice în ulei” al profesorului I. Müller⁵. Prezența unor cursuri superioare în anii 1830—1834, punct de plecare pentru viitoarele facultăți, reprezenta o dezvoltare a începuturilor datorate tot lui Gh. Asachi și pregătirea nemijlocită a unei organizări mai temeinice a învățămîntului de tip superior.

Adăugînd acestor evoluții ale școlii, înființarea Societății de medici și naturaliști în 1833 și inaugurarea, în februarie 1834, a Muzeului de istorie naturală din Iași — instituții destinate cercetării în cel mai autentic sens — înțelegem climatul favorabil reorganizării întregii structuri a învățămîntului și apariției Academiei Mihăilene. Necesitatea unui asemenea institut superior, a unor „învățături înalte” temeinic organizate, de data aceasta era impusă și de întregul proces regenerativ, de o rapiditate uluitoare, pe care îl trăia nu numai Moldova ci toate teritoriile românești.

Depășind concepțiile limitate asupra ceea ce trebuia să fie o instituție de învățămînt superior, preconizate prin reglementările de la începutul deceniului al patrulea⁶, în atmosfera generală favorabilă, în toamna anului 1834, se vor deschide cursurile anului I de filozofie, în cadrul Academiei Mihăilene. Inaugurată cu mare fast, la 16 iunie 1835, Academia Mihăileană⁷ înscria momentul decisiv în organizarea școlii superioare autentice la Iași. După cum aprecia mai tîrziu A. D. Xenopol cu mult adevăr, această instituție a fost „un așezămînt de învățături superioare, universitare”⁸.

Discuțiile și părerile în legătură cu ceea ce a fost pentru învățămîntul superior Academia Mihăileană, cu caracterul ei, nu au conținut. O apreciere făcută cu mulți ani în urmă, „că ar fi exagerat dacă am socoti Academia Mihăileană drept o universitate”⁹, pe undeva îndreptățită, este însă diminuată de considerarea acestei instituții drept „o verigă în lanțul dezvoltării învățămîntului superior care a început în Moldova în urmă cu mai bine de 300 de ani”¹⁰. Academia Mihăileană — nume generic dat unor instituții de învățămînt superior și în zilele noastre — echivala din multe puncte de vedere cu instituția de învățămînt superior de tip universitar, organizată în cadrul și alături de o școală medie. Nu spunem nici o noutate cînd reamintim că din Academie se trag nemijlocit Universitatea și Liceul Național din Iași. Considerăm că în Academia Mihăileană învățămîntul

³ Mihail I. Avădăni, *Așezămîntul școlar de la Trei Ierarhi din Iași prima instituție cu elemente de învățămînt superior din Moldova*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, Iași, nr. 5—6/1971 și nr. 9—12/1972.

⁴ Constantin I. Andreescu, *Istoricul Liceului Național din Iași (1835—1935)* în volumul: *De la Academia Mihăileană la Liceul Național*, Iași, 1935, p. 31—33.

⁵ *Contribuții la istoria dezvoltării Universității din Iași 1860—1960*, vol. I, București, 1960, p. 47.

⁶ În ceea ce privește organizarea învățămîntului superior în Moldova, atît Regulamentul Organic (art. 419, 423) cît și „Regulamentul instrucției publice în Moldova” din 1832 (V. A. Urechia, *Istoria școlilor de la 1800—1864*, tomul IV, București, 1901, p. 337—342, nu mergeau mai departe decît nivelul cursurilor deja existente în cadrul Școlii Vasiliene.

⁷ Pentru date mai amănunțite asupra Academiei Mihăilene, a se vedea: Constantin I. Andreescu, *op. cit.*, loc. cit., p. 3—198.

⁸ A. D. Xenopol și C. Erbiceanu, *Serbarea școlară de la Iași, 1885*, p. 141.

⁹ *Contribuții la istoria dezvoltării Universității din Iași 1860—1960*, vol. I, București, 1960, p. 51.

¹⁰ *Ibidem*.

superior la Iași și-a găsit atît formele proprii, natura de organizare, cît și, în mare măsură, cadrul de funcționare. De existența Academiei Mihăilene, de reglementările succesive ale activității acesteia și, în genere, a structurilor școlare, legăm existența învățămîntului superior la Iași în forma sa modernă. În realitate, dar mai ales în concepție sîntem în fața instituției ieșene de studii superioare. Evident, nu atît din desfășurarea activității în Academie, greutățile și insuccesele sînt multe, cît mai ales din modul de organizare, concepția care a stat la baza legislației școlare, desprind concluzia ființării școlii superioare la Iași, puțin deosebită de cea ce va fi Universitatea la 1860.

Dacă analizăm situația cursurilor superioare după 1835 se impune atenției starea de fapt existentă precum și modul lor de legiferare. Constatările din urmărirea situației pe ani școlari¹¹ ne duc lesne către existența unor înfăptuiri revelatoare, demne de un învățămînt superior, păstrînd puternica amprentă a epocii. În domeniul legiferării, lucrurile sînt duse mult mai departe, fiind vorba de reglementări deosebit de avansate. După regulamentele școlare din 1835 și 1838¹² — care deja organizau învățămîntul superior în facultăți, împărțite pe două „graduri”: întii, filozofică, legi și teologie; al doilea matematică (de fapt „inginerie civilă”) și agronomie, acestora adăugîndu-li-se și alte cursuri superioare — noul regulament din ianuarie 1851¹³ păstra aceeași departajare pe trepte de învățămînt, școala „inaltă” fiind mai clar organizată. Urmă să ființeze patru facultăți (filozofică, juridică, teologică și medicală), tot în cadrul Academiei, odată cu prima promoție de absolvenți ai cursurilor cu caracter liceal care durau șapte ani. Și celelalte prevederi referitoare la „învățăturile inalte” vin să dea trăinicie acestui sector care își intra deplin în drepturi. Din 1855—1856, nu fără dificultate¹⁴ începu cursurile a două facultăți, juridică și filozofică, și odată cu acestea Iașul se îndrepta către o instituție aparte pentru învățămîntul superior, Universitatea.

Progresele de pînă la 1848, reorganizarea facultăților din 1855, bilanțul școlii superioare din 1859, sînt edificatoare pentru existența, în fond, a unui sistem de învățămînt superior la Iași, organizat după cerințele lumii moderne. Dar, în fundamentarea acestei concluzii luăm în considerație și existența altor cursuri de înaltă ținută științifică¹⁵, înființarea unei biblioteci, a unui laborator după cum și existența unor dascăli renumiți, figuri universitare memorabile ale secolului trecut. Pe ansamblu, Moldova în epoca revoluției pașoptiste și a Unirii, ca și provinciile românești surori, a cunoscut aceleași progrese în toate compartimentele vieții de stat, evoluții unitare în întreg spațiul românesc, în care se înscriu, la loc central, prin importanța lor, împlinirile din domeniul școlii, al școlii superioare la care ne-am referit.

Cercetările preliminare referitoare la evoluția învățămîntului cu caracter superior în primele șase decenii ale secolului al XIX-lea ne conduc către unele constatări speciale, cît și la considerații de principiu referitoare la evoluția instituțiilor și ideilor. Indiscutabil, între idei, planuri, gînduri, reglementări și înfăptuirile practice, instituții, edificii etc. există un dezacord, uneori destul de flagrant, fapt care nu mai necesită argumentare. Nu este numai o particularitate a epocii, a școlii, ci a determinantelor istorice în evoluția lor. De regulă, idealul premerge faptul, realizarea practică.

Pentru organizarea școlii în genere, pentru cea superioară în deosebi, nu au lipsit planurile mărețe și îndrăznețe, inclusiv ideea Universității ca instituție centralizată și cuprinzătoare a tuturor formelor și mijloacelor de pregătire superioară. Numeroase documente din epoca cercetată, diferite ca natură și destinație, conțin această prevedere.

¹¹ *Ibidem*, p. 55—80.

¹² V. A. Urechia, *op. cit.*, tomul IV, p. 389—421; *Contribuția la istoria dezvoltării Universității din Iași 1860—1960*, vol. I, București, 1960, p. 57—58.

¹³ *Manualul administrativ al Principatului Moldovei*, tomul II, Iași, 1856, p. 304—340.

¹⁴ Preparațiile pentru deschiderea cursurilor facultăților în 1855 au întîlnit destule greutăți și lipsă de interes; „In ziarele care apăreau atunci în Moldova se publicau articole în care se arăta că într-o vreme cînd învățămîntul elementar și secundar nu era bine organizat, avînd unele lipsuri, nu trebuie să se treacă la învățămîntul superior” (*Contribuții la istoria dezvoltării Universității din Iași 1860—1960*, vol. I, p. 74).

¹⁵ În cadrul Academiei Mihăilene s-au mai predat cursuri superioare ca, cele bine cunoscute: Istoria Naturală (Mihail Kogălniceanu), Economie (Ion Ghica), Agronomie (Ion Ionescu de la Brad).

Dar, alături de viziunea constructivă în privința instituției superioare de învățămînt, începuturile epocii moderne consemnează și pentru Iași realizări notabile în domeniul școlii superioare. Acum se va trece de la formele și instituțiile de învățămînt superior, specifice evului mediu — fără prea multe aspecte intermediare și perioadă lungă de adaptare (lapt specific întregului proces de făurire a României moderne) — la școala superioară modernă reprezentată prin instituțiile și mijloacele enumerate mai sus. Instituțiile școlare menționate, alături de existența unor profesori de prestigiu cărora le datorăm manuale și lucrări de valoare internațională, societățile științifice și publicistica, laboratoarele și altele instrumente destinate aplicațiilor practice, completează tabloul școlii superioare din Iași, care își va găsi forma de organizare definitivă, în cadrul Universității.

Dacă judecăm cu atenție și discernămînt epoca 1830—1860, mai ales anii din preajma și de după revoluția de la 1848, sub raportul evoluției organizării și desfășurării cursurilor superioare, considerăm că existau încă de atunci condițiile principale pentru constituirea Universității. De ce așteptările au mai durat un deceniu? Explicațiile sînt comune, valabile și pentru alte proiecte care își așteptau finalizarea în acea epocă. Frământată de problema națională, de acuitatea chestiunii țărănești, tulburată începînd cu 1853 de război, angajată în marea bătălie pentru Unire, Moldova deceniului al șaselea nu mai oferea condiții și răgaz pentru finalizarea școlii superioare sub raportul organizării unitare, într-o instituție cu destinație exclusivă.

Judecînd faptele și datele cu toată rigurozitatea și larga viziune pe care o impune istoria, avînd în vedere epoca care ne-a stat în atenție și ceea ce se putea realiza atunci în toate domeniile care priveau atribuțiile lumii moderne, evident considerăm că nu am exagerat, nu am forțat nota, găsind în activitățile amintite, existența școlii superioare într-un sens și o formă cît mai proprie. Dacă plecăm de la ceea ce ne-a lăsat evul mediu, de la înnoirile din cele șase decenii ale secolului al XIX-lea, concludem că perioada premergătoare inaugurării Universității din Iași beneficia de un învățămînt superior fondat, care își desăvîrșea organizarea ca instituție la 26 octombrie 1860. Prin urmare, Al. I. Cuza și M. Kogălniceanu — ctitorii din 1860 — îndeplineau pentru Iași, pentru Moldova și țara întreagă un act generat, determinat, de o evoluție seculară, nemijlocit, pregătit de întreaga dezvoltare a învățămîntului superior din Iași în prima jumătate a secolului al XIX-lea.

L'ENSEIGNEMENT SUPÉRIEUR D'IASSY PENDANT LA PREMIÈRE MOITIÉ DU XIX-E SIÈCLE

Résumé

La communication se propose l'examen de l'évolution des formes et des institutions d'enseignement supérieur d'Iassy durant les six décennies qui ont précédé, au XIX-e siècle, l'inauguration de l'Université.

L'Université d'Iassy, la première à jouir de ce titre à l'époque moderne, n'est pas une création de l'année 1860 uniquement. L'idée comme telle, les formes d'organisation supérieure de l'école au sens propre du terme sont bien antérieures chez nous à leur consécration par l'institution inaugurée en octobre 1860. L'initiative de créer une institution d'enseignement supérieur de type universitaire à Iassy, le plus haut degré de l'organisation de l'école, a connu ses premières réalisations durant la première moitié du XIX-e siècle: l'Académie, „Mihăileană”, les cours supérieurs, les formes d'enseignement de même niveau sont nombreuses. De la sorte, durant la période à laquelle nous nous rapportons — période de préparation effective, théorique autant que pratique, de la fondation de l'Université d'Iassy — l'enseignement supérieur, acquiert déjà ses formes particulières, spécifiques de l'époque. On peut reconstituer, pour cette étape, l'image de l'école supérieure d'Iassy à l'aide de l'Académie „Mihăileană” et des facultés organisées en 1855, des écoles professionnelles où l'on donne aussi des cours de type supérieur; ces cours se trouvent également au programme d'autres institutions d'enseignement. On peut mentionner, comme autant de réalités se rattachent aux formes d'enseignement supérieur: la bibliothèque, les laboratoires, le musée, le jardin botanique. Cela démontre que la fondation des Universités de Iassy (1860) et de Bucarest (1864) ne fait que consacrer par la loi une réalité existante comme telle, en ce qu'elle avait d'essentiel, antérieurement à ces dates.